

Olvasástanítás összevont tanulócsoporthok I. osztályában

Az oktatási folyamat történelmileg kialakult és a gyakorlatban is legmegfelelőbbnek bizonyuló szervezési formája a tanítási óra. „A tanítási óra, mint alapvető didaktikai egység kidolgozása J. A. Comenius nevéhez fűződik. Comenius dolgozta ki az iskolai év fogalmát. [...] Sikerült kimunkálnia az azonos életkor alapján létrehozott osztályon, tantárgyon és tanórán alapuló oktatást.” (Ferenczi–Fodor 1999*, 130–131)

Hazai oktatási rendszerünk is a comeniusi hármas tagoláson alapszik. Ennek ellenére egyes települések helyi adottságai nem teszik lehetővé a hármas tagolású rendszer alkalmazását. Az alacsony gyermeklétszám egyre több helységben maga után vonja a részben osztott vagy osztatlan osztályok működtetését. A több tanulócsoporthból összevont osztály pedagógusának számos nehézséggel kell megküzdenie. Ezek a nehézségek elsősorban abból adódnak, hogy ugyanazt a tantervet kell megvalósítania, és ugyanannyi idő alatt, mint az osztott osztályokban tanító kollegáinak.

A tanterv által előírt fejlesztési követelmények sikeres teljesítése megköveteli az összevont osztály tanítójától, hogy ésszerűen ossza be a tanóra egyes mozzanataira szánt időt. Mivel az osztatlan osztályokban folyó oktatási tevékenység legfőbb jellegzetessége a közvetlen és a közvetett foglalkozások váltakozása, ezért ezen foglalkozások helyes arányának megválasztása döntően befolyásolja a didaktikai tevékenység eredményességét. A közvetlen foglalkozás a tanítónak a tanulókkal való együttes munkáját jelenti, míg az önálló foglalkozások során a tanulók önállóan dolgoznak és oldják meg a didaktikai feladatok egy részét. A tanórák sikeres kivitelezése feltételezi, hogy a tanító megfelelő körülményeket biztosítson arra az időre, míg az egyik osztályban a közvetlen munka folyik. Ez azt jelenti, hogy a másik osztály tanulói a megadott feladatot közvetlen nevelői irányítás nélkül is megoldják, képesek fegyelmezetten, saját munkájukra figyelve dolgozni, ismerik a különböző megoldási módszereket és tudják alkalmazni meglévő ismereteiket. A problémafelvetés és a megoldási módszer helyes egymás mellé rendelésére csak abban az esetben lesznek képesek a tanulók, ha rendelkeznek a szövegértő, néma olvasás és az írás készségével. Levonható a következtetés, miszerint az olvasás alapos és gyors elsajátítása az összevont osztályokban folyó sikeres didaktikai tevékenység egyik legsürgetőbb követelménye.

Az osztatlan osztály tanítójának óriási erőfeszítéseket kell tennie azért, hogy az olvasni tanulás a tanulóknak játékos, sikerélményt nyújtó foglalkozást jelentsen, s ne csak megtanuljanak, de szeressenek is olvasni. Ennek érdekében az olvasás órák megtervezésekor és kivitelezésekor figyelembe kell vennie, hogy az I. osztályos tanulók még nem képesek arra, hogy önállóan elfoglalják magukat, nem rendelkeznek az önálló munkavégzéshez szükséges készségekkel, összpontosító képességük rövid idejű,

gyakori ingadozást mutat. „Kísérletek bizonyossága szerint 6-8 éves korban megszakítás nélküli koncentrációképesség maximális időtartama 10-15 perc.” (Rauscher 1997, 13)

A tanító munkáját az a tényező is megnehezíti, hogy a közvetlen foglalkozások ideje tanulócsoportonként lecsökken 12-18 percre. Mindezek tudatában feltevődik a kérdés: Hogyan valósítható meg az olvasás tudatos és ugyanakkor rövid idő alatt történő elsajátítása az összevontság hátrányos helyzetein belül? Az órarend összeállítása, az évi munkaterv elkészítése, a tanító által választott ábécéskönyv, az alkalmazott módszer az olvasástanításban, a tanulók önálló munkájának a megszervezése, valamint a közvetlen és az önálló foglalkozások helyes arányának megválasztása mind, mind feltételei az olvasás gyors és alapos elsajátításának.

Az órarend összeállításánál a tantárgyakat úgy kell párosítani a tanítónak, hogy az önálló és a közvetlen munka egységes egészet alkosson, és lehetőséget teremtsen a zökkenőmentes áttérésre egyik foglalkozástípusról a másikra. Mivel az olvasás esetében a közvetlen munka időigényes, ezért párosítsuk több önálló munkalehetőséget kínáló tantárggyal, pl. kézimunkával, rajzzal stb. Ily módon lehetővé válik, hogy a tanító az I. osztállyal legalább 20-25 percet közvetlenül foglalkozzon.

Az évi munkatervet a tanterv illetve a választott ábécéskönyv figyelmes tanulmányozása után készíti el a tanító. „A helyesen elkészített tananyagbeosztás a siker kulcsa lehet. [...] Nagyon fontos, hogy az egyik osztályban folyó ismeretszerző órátípus lehetőleg más jellegű órával párosuljon: rögzítő, ismétlő, rendszerező, ellenőrző típussal.” (Erdei–Szász–Schneider 1999, 32)

Az olvasástanulás eredményességét nagy mértékben meghatározza a tanító által kiválasztott tankönyv. A tanító döntését több tényező is befolyásolja:

- a tankönyv szöveganyaga tartalmazza a tanterv által javasolt témaköröket;
- szemelvényei és feladatai érdeklődést keltenek, nem haladják meg a tanulók értelmi színvonalát, közel állnak a gyermek világához;
- elegendő gyermekirodalmi alkotást tartalmaz a feldolgozás feladatainak megoldására;
- betűsorrendje elősegíti az olvasástechnika mielőbbi elsajátítását.

„Az olvasástanítás eredményességének egyik tényezője a tanuló érettsége, a másik pedig az alkalmazott tanítási módszer, amely korrigálhatja a gyermek képességeinek hibáit.” (Rauscher 1997, 43) A jelenleg érvényben lévő tanterv az I. osztály számára a következőket írja elő: „az olvasás jelrendszerének megtanítása történjen a tanító által választott olvasástanítási módszerek egyikével”, ez azt jelenti, hogy a tanító saját belátása szerint dönthet egyik vagy másik módszer alkalmazása mellett. Hazánkban a gyakorlatban legelterjedtebb módszer a szóképes előkészítésű hangoztató-elemző-összetevő módszer, mely eredményesen alkalmazható az összevontság viszonyai között is.

Az olvasás gyors és alapos elsajátításának másik feltétele a tanulók önálló munkájának megszervezése. Ahhoz, hogy az önálló munka ne legyen időkitöltő, csendes foglalkozás, passzív tanulói tevékenység, fontos, hogy a tanító olyan módszereket alkalmazzon, amelyek a cselekvő, kereső-kutató tanulót helyezik az

oktatási folyamat középpontjába. Csakis ily módon válik az önálló munka egy-egy tanulási feladat megvalósításának eszközévé. Ez azt jelenti, hogy a tanuló maga végzi a megismerő tevékenységet, a saját erőfeszítése árán jut az ismeretek birtokába. A korszerű pedagógiai gondolkodás elveti a tanítási óra sablonosítását, a kötelező szerkezetek szigorú követését, a tanítói közlésre épülő módszerek alkalmazását. Az osztatlan osztályban tanító pedagógusnak még inkább le kell mondania a hagyományos eljárásokról, melyek alapvetően a befogadásra építenek, és olyan módszereket kell alkalmaznia, melyek biztosítják az oktató-nevelő tevékenység alkotó jellegét. „Az iskolai oktatás irányított tanulás. [...] Napjaink igen sokat vitatott problémája, hogy milyen legyen ez az irányítás. A modern pszichológia jogosan hangsúlyozza az önálló műveletvégzést, az aktív tanulás és általában az öntevékenység értékeit.” (Kelemen László 1988, 329) A nagyobb aktivitást és önállóságot biztosító mód-szerek a hangsúlyt a tanításról a tanulásra, a tanulás irányítására helyezik. Az ez irányú kutatások elvezették a szakembereket a programozott oktatás megteremtésének gondolatához. A program egy-egy anyagrész felbontása logikailag, pszichológiailag indokolt rövid, fokozatosan előrehaladó lépésekre. „A hagyományos tankönyvekkel ellentétben a program feltételezi, hogy a tanuló megoldja a lépésekben jelölt feladatokat, megfogalmazza vagy kiválasztja a helyes választ, megerősítés esetén pedig átlép a következő fokozatra.” (Ferenczi–Fodor 1999, 105) Tehát a tanuló önmaga logikus lépésekben sajátítja el az új ismeretet, azt mindjárt rögzíti is, alkalmazza s ugyanakkor ellenőrzi saját magát. A programozott oktatás olyan általános tanítási-tanulási stratégia, mely épít a tanulók öntevékenységére, s így a tanulás cselekvés-végzések révén valósul meg. A programozott oktatás előnyei ellenére nem alkalmazható az iskolai oktatás első éveiben, hiszen a 6-7 éves gyermekek figyelme, kitartása nem elég fejlett ahhoz, hogy a program lépéseit önállóan végig megoldják, arról nem is beszélve, hogy ezt előbb el is kell sajátítaniuk. Ezt biztosítják a feladatlapok, amelyek a programok egy-egy lépéseit, elemeit tartalmazzák. A feladatlapok, mint önálló foglalkozástípus olvasás órán való alkalmazását egyrészt az teszi indokolttá, hogy a feladatlapos munka készségének kialakítása az első lépést jelenti a programozott oktatás felé, másrészt pedig az, hogy a feladatlap az olvasásban jelentkező bonyolult gondolkodási műveletek megtanulásának első lépcsőfokát is jelenti. „A feladatlapok – szemléletes, képi jellegük miatt – nagymértékben segítik a gyermeket abban, hogy az érzékletes-tapintásos ismeretszerzés síkjáról a képi ábrázoláson keresztül eljusson a betűk, számok elvont fogalomrendszerével végzett műveletek megértéséhez, elsajátításához.” (Zörgő 1976, 86)

A feladatlapos munka előkészítése az összevont osztály tanítójának sokkal több időt, gondot és utánajárást jelent, mint az osztott osztályban tanító kollégáinak. Ez annak tulajdonítható, hogy a feladatlapok összeállításakor figyelembe kell vennie az olvasástanítás adott szakaszának fejlesztési követelményeit, a tanítási óra didaktikai feladatát, az ábécéskönyv betűsorrendjét, valamint a közvetlen és önálló munka arányát.

A feladatlapos önálló munkavégzésbe fokozatosan kell bevezetni a tanulókat. A közvetlen foglalkozások alkalmával a tanítónak be kell mutatnia mindegyik feladattípus megoldására alkalmazott technikákat (pl. aláhúzás, összekötés, jelölés ponttal stb.), valamint meg kell ismertetnie a tanulókkal a technikákra utaló szimbólumok jelentését. A feladatok önálló és helyes megoldására csak abban az esetben lesznek képesek a tanulók, ha a közös munka alatt elsajátítják az önálló munka különböző feladattípusaival kapcsolatos tudnivalókat, munkamódszereket. A betűtanítás utáni időszakban, amikor a tanulók már jártasak a feladatlapos munkában és az önellenőrzésben, a tanító olyan feladatlapot állíthat össze, amely egy lépéssel közelebb áll a programozott oktatáshoz azért, hogy a megoldásokat is tartalmazza a lap alján vagy annak behajtott szélén. Ebben a szakaszban feleslegessé válik a szimbólumok használata, hiszen a tanulók már maguk is el tudják olvasni az utasításokat.

Az önálló foglalkozások helyes arányának a megválasztása is döntően befolyásolja az olvasás gyors és alapos elsajátítását. Az összevontság keretei között eredményesebb a munka, ha a tanító a tanév első részében többegységes órákat szervez. A többegységes óra a munkavégzésnek az a típusa, amikor a tanító az órának két vagy több mozzanatában végez közvetlen munkát egy-egy osztállyal úgy, hogy a közvetlen foglalkozásokat önálló munkaszakaszok választják el egymástól. Ez abban nyilvánul meg, hogy az óra folyamán visszatérően, ismételten dolgoztatunk feladatlapon. Az önálló és közös munka ritmikus váltakozását az első osztályos tanulók olyan életkori sajátosságai teszik szükségszerűvé, mint a figyelem koncentrációjának rövid idejűsége, valamint az ujjak finom izomzatának fáradékonysága. Később, amikor már jártasságra tesznek szert ebben a munkában, erősödik a figyelmük, munkabírásuk, a tanító már kétegyeséges órákat is szervezhet. Ez azt jelenti, hogy minden egyes osztállyal, rendre, egy esetben dolgozik közvetlenül, míg az óra többi részében a tanulók önálló foglalkozást végeznek. Így szoktatja hozzá a tanító az I. osztályos tanulókat ahhoz, hogy két-három feladatot, esetleg feladatsort végezzenek el önállóan és folyamatosan.

A feladatlapok, mint az olvasástanítás korszerű és hatékony eszközei hozzájárulnak az önálló munkakészségek kialakításához, illetve az általános szellemi képességeknek a fejlesztéséhez. A feladatlapos munka másik előnye abban rejlik, hogy megteremti a differenciált foglalkoztatás lehetőségét. A differenciálásra azért van szükség, mert az összevont tanulócsoporthoz I. osztályos tanulóknak a fejlettségi szintjében jelentős eltérések mutatkoznak. Ezek egyrészt abból erednek, hogy a tanulók többsége nem részesült óvodai oktató-nevelő munkában, másrészt pedig abból, hogy az alacsony társadalmi-gazdasági helyzetű családokból származó tanulóknak szüleik nem biztosítják a tanuláshoz szükséges megfelelő környezetet. A lemaradt tanulók felzárkóztatása, illetve a jobb képességűek optimális terhelése feltételezi a tanóra differenciált kivitelezését, ami azt jelenti, hogy „az általános életkori sajátosságokon túl számolunk az adott tanuló tudásszintjével, képességrendszerével, tanulással szemben kialakult motivációival, munkaritmusával és stílusával, figyelembe vesszük mikro-szociális környezetének sajátosságait.” (Ferenczi–Fodor 1999*, 148) Az összevontság

keretei között a kis osztálylétszám nagyobb lehetőséget biztosít a tanítónak minden egyes tanuló megismerésére. A tanulók egyéni képességeinek ismeretében a tanító differenciált feladatlapokat készíthet. Ezek ugyanazokat a feladatokat tartalmazzák, mint a többiek, csak könnyebb változatban, és megoldásuk is ugyanazon technikák alkalmazását igényli. Ily módon a gyengébb képességű tanulóknak sikerélményben lesz részük. Fontos, hogy a feladatlap annyi feladatot tartalmazzon, amennyit az egyes tanulók az adott idő belül képesek elvégezni. A feladatlapos munka kedvezően alakítja az olvasáshoz való viszonyt azáltal, hogy minden tanuló a maga képessége általi munkaritmusban dolgozhat.

Összevont osztályokban a sok kényszerű-önálló munka következtében az olvasástanítás elsősorban a szövegértés szempontjából tekinthető hatékonynak, hiszen a feladatlapos munka elsősorban a néma, értő olvasást fejleszti. A közvetlen foglalkozások során nem jut elegendő idő a hangos olvasás gyakorlására. Ennek gyakori következménye, hogy a hátrányos helyzetű tanulók technikailag rosszul olvasnak, a ritka beszédlehetőségek miatt kommunikációs készségük kevésbé fejlett. Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az összevont osztályokban a sikeres olvasástanulás elsősorban a közvetlen és önálló foglalkozások helyes arányának megválasztásától, valamint a feladatlapok megfelelő összeállításától függ. Az összevontság keretei között, a hátrányos helyzeten belül is a tanítónak törekednie kell a pozitív lehetőségek optimális kihasználására.

Felhasznált irodalom:

1. Erdei Ferenc – Szász Dezső – Schneider N. Antal: *Tanítói kézikönyv az összevont osztályok tanítóinak*. Déva, 1999, Corvin.
2. Ferenczi Gyula – Fodor László: *Oktatástechnológia és oktatásszervezés*. Kolozsvár, 1999*, Stúdió Könyvkiadó.
3. Ferenczi Gyula – Fodor László: *Oktatáselmélet és oktatásstratégia*. Kolozsvár, 1999, Stúdió Könyvkiadó.
4. Kelemen László: *Pedagógiai pszichológia*. Budapest, 1988, Tankönyvkiadó.
5. Rauscher Erzsébet: *Tanítói kézikönyv a nagyváradi ábécéskönyvből*. Nagyvárad, 1997, Didactica.
6. Zörgő Benjámin: *Iskolás lesz a gyermekünk*. Budapest, 1976, Gondolat.
7. *** *Tanterv magyar nyelvből az I. osztály számára*.